

СВЕТЛА ЛЕТОПИС

120 години
от създаването
на първата гимназия
в България –
ЕСПУ „Димитър Благоев“ –
Пловдив

1868 – 1988

ОБУЧЕНИЕТО ПО ФИЗИКА В БЪЛГАРСКОТО КЛАСНО УЧИЛИЩЕ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ В ПЛОВДИВ ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

ГАНКА КЛИШЕВА
Акад. МИЛКО БОРИСОВ

Културната история на нашето Възраждане е неизменно съврзана с историята на българските възрожденски училища и учители. През XIX век при изключително трудни условия те са изградили основите на българското образование и са били първите разпространители на систематични знания от областта на физическите науки у нас. До Освобождението на територията на страната ни училищата, които са давали най-високо образование, са гимназиите в Пловдив и Габрово. Но нещълни данни през периода от създаването на българското класно училище „Св. Кирил и Методий“ в Пловдив до Освобождението в училището ежегодно е преподаван, паред с другите предимно хуманитарни предмети, и предметът физика. Двама от главните учители на това училище са автори и преводачи на три от всичко четирите учебника по физика, отпечатани на български език преди Освобождението. Не е проучен въпросът за разястието на обучението по физика в пловдивското училище „Св. Кирил и Методий“ от създаването му до Освобождението на България.

1. Преподаване на физика през 50-те години на XIX в. в училище „Св. Кирил и Методий“ в Пловдив

След дълга, упорита и старателна подготовка в центъра на Пловдивската епархия е отворено българско класно училище, в което „ще може човек да изучи с рид и добре енциклопедическите науки“. (1) Първият му главен учител – Найден Геров, воден от идеята да

преподава по възможност гимназиален курс на науки-те", изработва програмата на училището. Получил ли-нейско образование в Одеса, той взаимствува много от организацията на учебния процес в гимназията към Ришельонския лицей. По времето, когато Н. Геров учи в Одеса, Ришельовският лицей е бил най-доброто учебно заведение в града. На ръководството на лицея са били подчинени всички одески училища. Към лицея е имало начално тригодишно „приготвително" училище и гимназия с шест класа. (2) Още в Копривщица Н. Геров изработва проект за програма на една бъдеща българска гимназия с шестгодишен курс на обучение. Според тази програма преподаването на предмета физика е трябвало да се извършва в четвърти и пети клас по два часа седмично. (3)

Н. Геров започва изпълнението на тази програма в пловдивското училище „Св. Кирил и Методий" през есента на 1850 г. в отворените от него три чина, както той нарича класовете, по подобие на наименованите им гимназията към Ришельовския лицей. През 1850—1851 учебна година само учениците от последния III чин са изучавали „Физика (Магнетизъм и Електричество)". (4) Това се дължи на факта, че през учебната 1849—1850 г. същите ученици са изучавали в Копривщенското класно училище физика — най-вероятно първата й част, и са показали усие „много добър" и „доста добър". (5)

На 20 юли 1851 г. в словото, произнесено от Н. Геров в края на учебната година, четем: „Най-голяма несгода за работата ни тая година бе, дето ся набраха из пръв път такива ученици, които с познанията си стояха на несма различни степени, та трябаше да се разподелят на три чинове, и то с опашки тук-там. А на три чинове, то ся знае, един учител не намира время и не може да предаде чисто половината, отколкото требва." (1, л. 2 и 3). Може би поради това през втората учебна година учениците от IV чин продължават да изучават втората учебна година по два часа седмично. През втората учебна година по един час седмично физика изучават също и учениците от III чин. Като се има предвид, че предишната учебна година те не са изучавали физика, можем да предположим, че през 1851—1852 учебна година учениците от трети чин са изучавали пър-

ва част от физиката. През тази учебна година в Г и II чин по два часа седмично е изучаван и предметът земеделие-описание. (6)

През първите три учебни години в българското класно училище „Св. Кирил и Методий“ в Пловдив Н. Геров е преподавал предмета физика в трети и четвърти клас. В рамките на двете учебни години са били изучавани всички дялове на физиката. След първата учебна година Н. Геров пише: „Още нямаме книги за употребление в училищата за ръководства и това мя накара, всичко чото исках да предам, пръве да го напиши.“ (1, л. 3) Това не се отнася за обучението по физика, за което Н. Геров е имал готов пълен учебник. Научаваме го от писмото на Гаврил Моравенов, писано на 16 април 1850 г. „Видех, дето втората част на физиката прикарвате на свръшение и искате да я напечатате до септември месец.“ (7) Поради това предполагаме, че първата част на физиката се е изучавала по отпечатания негов учебник „Извод от физика“, част първа, Белград, 1849 г., а втората част на физиката се е изучавала по пригответите за издаване записи, чийто ръкопис е запазен до днес. (8)

По време на Кримската война главен учител в училището е Константин Геров. През този период той преподава математическите дисциплини. (9) Негов помощник до края на войната е Христо Г. Данов. През учебната 1854–1855 г. физика са изучавали само учениците от четвърти клас. (10) Никола Енчевров си спомня: „В училището се преподаваше по програмата и писмите учебници, останали от Н. Геров.“ (11) Предполагаме, че през периода 1853–1856 г. К. Геров преподава в четвърти клас кратък курс по физика по издадения от Н. Геров учебник по физика.

След напускането на К. Геров през 1856 г. за главен учител и преподавател по физика в Пловдивското класно училище идва Йоаким Груев. От спомените на Иван Евстатиев Генов научаваме, че „там всичко, освен езиките, преподаваше И. Груев“. (12) Няма данни след идването си в Пловдивското училище И. Груев да е изработвал нова учебна програма. Макар че според Н. Енчевров „смело може да се каже, че „И. Груев преподаваше в училището без определена програма без никаква система“, (11, стр. 19). Нямаме основания ли

предполагамс, че И. Груев не се е придържал към изработената от Н. Геров програма за развитие на училището до шесткласно. Н. Еничеров е учил в Централното училище в Пловдив най-вероятно от 1855 г. Той пише в спомените си: „Пис в първата година съърнивахме кри-
во-ляво... земеделие (Европа)... През втората го-
дина ни ес преподаваше... Азия и Африка..., на третя-
та година... — Америка и Океания, физика... на чет-
въртата... физика.“ (11, стр. 20) Ако сравним програмата,
изработена от Н. Геров, с тази, при която се е обучавал.
Н. Еничеров при И. Груев, ще видим, че по отношение
на изучаваните предмети тя почти съвпада. Съществуващите
различия в разпределението им по класове
най-вероятно се дължи на изоставане.

Предполага се, че през първите години от своето учи-
телствуване в Пловдивското училище И. Груев също е
използвал издадения учебник по физика на Н. Геров
и собствените си записи върху втората част на физи-
ката, направени по време на учението му при Н. Геров
в Копривища. Н. Еничеров твърди: „Нямаше нито една
учебник цял пригответ. Уроците за утрешиния ден се пи-
шаха от вечерта... Щом излезеше тетрадката от ръ-
цете на учители, насядвахме на чиновете и захващахме
да пишем под диктовката на някой ученик... За ща-
стлив се броаше сня ученик, който имаше преписал цял
някой учебник. Не бе рядкост да дохождат околните
учители да се молят на учениците с пари да им предпи-
шат и тъй учебник.“ (11, стр. 19).

Петдесетте години на XIX век могат да се разглеж-
дат като първи период в развитието на българското
классно училище в Пловдив и на преподаването на фи-
зика в него. През първите десет години от своето съ-
ществуване училището е четирикласно. Макар че три
пъти се сменят учителите по физика в него и в известни
граници се променя и обемът на изучавания материал,
през този период физиката присъства ежегодно в
учебния процес. През по-голямата част от времето е
преподаван пълен курс по физика — най-вероятно по
оригиналния учебник на Н. Геров, чията втора част е
в ръкопис.

За обучението по физика в Пловдивското българско
классно училище преди Освобождението немалко зна-
чение има и внасяната в страната им физическа лите-

ратура на чужди езици. Пътищата, по които тя пристига, не са напълно изяснени. Българските интелигенти — учили и живели по това време в чужбина, са донасяли книги за собствените си библиотеки. В някои случаи целите им библиотеки или част от тях са постъпвали в българските училища. Такъв е примерът с библиотеката на Димитър Н. Благоев, закупена през 1875 г. за Централното епархийско училище. В Пловдив след 1856 г. чужда литература е внасяло и издателството на Хр. Г. Данов. Проводник на руското влияние и посредник при закупуването на руска литература по това време е Н. Геров. През ноември 1852 г. Пловдивското училище „Св. Кирил и Методий“ е получило 73 съчинения, подарени на училището от Захарий Княжески. (10, стр. 835) За съществуването на „училищни книги“ през 50-те години на XIX в., най-вероятно използвани от учителите на училището, научаваме също от писмото на К. Геров до брат му Н. Геров от 1858 г., в което той пише: „На училищните книги, като имаше реестр, аз по реестера ги и предадох Г. Стояновичу и С. Чомакову и знаех что има и что нема.“ (10, стр. 447) В богатата библиотека на ЕСПУ „Димитър Благоев“ — Пловдив, наследник на Централното епархийско училище „Св. Кирил и Методий“, до днес се съхраняват чужди физически съчинения от този период.

В учителската библиотека на това училище, създадена след Освобождението, са постъпили три съчинения, издадени на чужди езици до края на 50-те години на XIX в. Това е немското справочно издание J. Gehler „Physikalisches Wörterbuch“, I–X band, Leipzig, 1825—1844. Книгата на M. E. Baru — „Neue physikalische Probleme“, Halle, 1857, е сборник с физически задачи, предназначен за студенти и учители по математика и физика. Третото съчинение от този период е на F. Arago „Sämtliche Werke“ I—XVI band, Leipzig, 1854—1860. В него са поместени всички негови популярни статии и лекции по астрономия, оптика, електромагнетизъм, метеорология и физическа география.

В ученическата библиотека на дружество „Напредък“, създадена към училището през 1871 г., също са постъпили две съчинения, издадени до края на 50-те години на XIX век. (13) Ученическата библиотека е при-

тежавала първата част на „Извод от физика, част пръва“, Белград, 1849 г. от Н. Геров както и английското съчинение на А. М. Mitchell „Orbs of heaven: or the planetary and stellar worlds“, London, 1858.

2. Преподаване на физика в Пловдивското българско класно училище от 1860 до 1872 г.

От 1860—1861 учебна година Пловдивското централно училище става петокласно. В учебната дейност, в това число и в преподаването на физика в началото на 60-те години на XIX век, настъпва промяна. Н. Еничеров си спомня: „Така я карахме до 1862 г. Доста причини повлияха да се измени до тогавашния вървеж.“ Според него една от причините е била завръщането в Пловдив на „млади Българи..., които като цариградски и парижки възпитаници говореха повече по французски“. (11, стр. 21—24). Това е причината според него в училището да се засили изучаването на френския език. По това време Й. Груев „исхвърли руските учебници, от които превождаше дотогава, и се мъчеше да превожда от французки учебници. Понякога се случваше, че в време на предание не знаеше някоя дума, оставяше преданието и отиваше в стаята да дири по речникът нужната дума“ — спомня си Н. Еничеров. (11, стр. 24) Друга причина за настъпилата промяна в използванието от Й. Груев източници е появата в Пловдив на протестантски мисионери. Интересно е виждането на Н. Геров за Централното училище, дадено в писмото му до Евгений Петрович Новиков от 7 октомври 1863 г. Според него на чуждата пропаганда може да противодействува само училището „Св. Кирил и Методий“, но „поставит его если не выше, по крайной мере, в уровен с училищам пропаганды... При теперешнем стремлении к образованию... молодых болгар... Все они перейдут в училище пропаганды, как только оно будет открыто, потому что при нем училище „Св. Кирилла и Методия“ в теперешнем своем состоянии, только с двумя преподавателями, получившими образования здесь, на месте, остается слишком ничтожным, чтобы выдержит соперничество“. (14) На американския мисионер Кларк е разрешено да преподава в Централното училище „нотно пение“. С това „се даде възможност на протестантите

да имат по-тесни и чести сношения с всички Груеви ученици... хитрите протестанти имаха време и възможност да изучат с какво по-лесно можаха да привлекат учениците от централното училище". В създаденото от после от мисионерите протестантско богословско училище „богословските науки изпъстриха и с доста светски науки. Така там се преподаваше доста основателно физиката с потребните апарати и инструменти... Груевите ученици захванаха въобще всичките да посещават както проповедите, също и преданията им, дори някои се брояха и за редовни там ученици..., учениците захванаха редовно да отсъствуват във време на предание и на тълпи отиваха в протестантското училище". (11, стр. 28) След 1866 г. се наблюдава спад в развитието на пловдивското протестантско училище като образователен център. (9, стр. 403) За ориентацията на Й. Груев към френските учебници свидетелствува и публичното изказване на един от неговите ученици, направено около 1866 г., предадено ни по следния начин: „За нас Вие, бае Якиме, служите пример за подражание. Така Вие, ако и да познавате добре и гръцки язик, никога не сме Ви видели да прочитате или да превождате от някоя гръцка книга, а все от француска." (11, стр. 22) Няма съмнение, че през 60-те години на XIX век в преподаването на физиката в Пловдивското училище настъпва промяна по отношение на използванието от Й. Груев учебници.

За да се превърне училището в гимназия, то се е нуждаело от нови учебници на български език. На 23 декември 1865 г. Н. Геров в писмо до Николай Павлович Игнатиев пише: „Один из двух болгарских книгопродавец — издателей... обратился ко мне за советом о том, с какого языка полезнее было бы перевести учебники для болгарских училищ." Н. Геров смята, че най-удачен би бил преводът от руски език, поради което моли Игнатиев да му изпрати „русские учебники... лучшие из них по всем отраслям наук, которые в употреблении в низших и средних учебных заведении в России... перевода на болгарский язык предпочтитаются вообще те из учебников, в которых науки изложены не совсем отвлеченно, а с некоторым приложением к потребностям общежития. Посему руководства, употребляемые к коммерческих училищах и в других реальных заведениях,

больше пригодится... А чтобы учебники, которые Императорскому Министерству просвещения угодно будет отпустить на сей конец, принесли больше пользы... можно будет оставить их в... болгарского училища „Св. Кирилла и Методия“ в Филиппополе, с предоставлением пользоваться ими всем тем, которые бы взялис перевести какой нибудь из них или составит по ним другия руководствия, более приспособления к потребностям народа“. (14, стр. 385) Идеята не могла да се осъществи, тъй като по това време в Русия е бил обявен конкурс за нови учебници, а до въвеждането им изминали няколко години. (14, стр. 449)

По какви учебници И. Груев е преподавал физика в Пловдивското училище през 60-те години на XIX век? Кои са били френските учебници, които той превежда за часовете по физика? Много е възможно той да е превеждал от учебника по физика на А. Гано. За това свидетелствува фактът, че през 1869 г. И. Груев издава българския превод на този учебник, под заглавие „Опитна физика“, Виена, 1869г.

До 1872 г. Пловдивското училище „Св. Кирил и Методий“ е с пет класа. Поради това периода от 1860 до 1872 г. можем да отъждествим с втори етап в развитието на училището и преподаването на физика в него. През този период до 1868 г. преподавател по физика е И. Груев, а след неговото напускане преподавател по физика най-вероятно е бил Димитър Славчев (Славиди). През целия период е преподаван пълен курс по физика в четвърти и пети клас, като програмата по физика е била осъвременена с използването на нови френски учебници.

През втория период от развитието на училището е била почувствува необходимост от допълнителна литература, най-вече за ползване от учениците. В писмо до Славянския благотворителен комитет в Москва, писано на 15 декември 1869 г., Н. Геров моли Комитета да снабди българското училище „Св. Кирил и Методий“, което няма библиотека, със „сочинения всякаго рода“. Искането е обяснено по следния начин: „Нужда эта тем чувствительнее, что здесь, за исключением болгарских книг, которых, как известно, очень мало, весьма трудно, чтобы не сказать невозможно, достать каких других, и воспитанники училища не имеют возможности

чтением расширит круг приобретаемых в классах познаний.“ (14, стр. 510)

В ученическата библиотека намираме само едно българско съчинение от областта на физиката, издадено през 60-те години на XIX век. Това е книгата на Хр. Г. Данов „Землеописателен учебен атлас“, Виена, 1865 г. Тя представлява географски атлас и е предназначена за часовете по землеописание. Астрономическата част на атласа авторът нарича „изчислително землеописание“. През 60-те години на XIX век излиза преводът на български език на учебника по физика на А. Гано „Опитна физика“, Виена, 1869 г., който не намираме в библиотеките на училището — запазен или описан в каталога им от 1897 г. Въпреки това се предполага, че обучението по физика в четвърти и пети клас на Пловдивското училище се е извършило по него в първите години след отпечатването му. (8)

В ученическата библиотека са постъпили също съчинения по физика, издадени през този период на чужди езици. От тях седем са на руски език. Сред тях са научнопопулярните съчинения на М. Лаплас, Дж. Хершел и М. Фарадей. В съчинението на Лаплас — „Изложение системы мира“, т. I, II, Санкт-Петербург, 1861 г., популярно е изложено съдържанието на фундаменталния му труд „Трактат по небесна механика“. (15) Английският физик Дж. Хершел в съчинението си „Простые беседы о научных предметах“, Москва, 1868 г. е поместил беседи по актуални за това време въпроси от физиката — за светлината и поглъщането ѝ, за зрението, за атомите и произхода на силите, за вулканите и земетресенията, за слънцето и кометите, за времето и неговите предвестници. Последната тема е озаглавена „За оценката на изкуството в стрелба с арбалет“. От Фарадей в ученическата библиотека намираме първото руско издание на книгата му „История свечи“, Санкт-Петербург, 1866 г. В него е разгледан строежът, подвижността и яркостта на пламък от свещ, физическите свойства и състава на атмосферата и химическите процеси, свързани с горенето на свещта. (16) В ученическата библиотека са постъпили също два учебника на френски и на чешки език от този период. Учебникът на J. Langlebert — „Manuel de Physique“, Paris, 1866, е предназначен за преподаване на пълен курс по физика

в лицей. В него след всяка глава намираме малък брой задачи. На чешки език е пълният учебник на А. Мајер „Fysika pro vyssi skoly“, Graze, 1870.

В учителската библиотека също намираме учебници по физика, астрономия и физическа география, както и научнопопулярни съчинения от Араго, Фарадей, Тиндал и Хершел, издадени на руски, немски, френски и чешки език през втория период от развитието на училището. В книгата на известната английска публицистка Мери Сомервил — „Физическа география“, Москва, 1868 г., се съдържат сведения от астрономията, геологията, обяснението на вулканите и земетресенията, атмосферните явления и др. На руски език е и книгата на И. Цемш „Физика земного шара“, Киев, 1867 г. Тя излага елементарно всички въпроси от строежа, минералогията и метеорологията на Земята и някои въпроси от астрономията. Чешкият учебник на F. J. Pisko „Fysika pro gymnasia a realné skoly“, Graze, 1870, включва всички дялове на физиката и кратки познания по химия и астрономия. В учебника е подчертано приложното значение на разглежданите явления.

3. Обучението по физика в Пловдивската гимназия „Св. Кирил и Методий“ от 1872 до 1878 г.

Пловдивското българско класно училище, официално обявено за гимназия на 30 октомври 1868 г., действително се превръща в гимназия с откриването в него на шести клас. Преподавател по физика през третия период от развитието на училището първоначално е Димитър Славчев (Славиди). М. Маджаров, учи в IV и V клас на Пловдивската „семинария“ през периода 1871–1873 г., си спомня: „Учителите на Семинарията бяха доста пробрани... Най-оригинален и най-популярен между учителите бе калоферецът Славидис... беше учи в Париж... Преподаваше алгебра и физика.“ (17) След смъртта на Д. Славиди математическите дисциплини преподава Христо Павлов. Предполагаме, че той е преподавал и физика до избухването на Априлското въстание. Програмата на Пловдивската гимназия е включвала изучаването и на предмета физика. Научаваме го от годишника на гимназията за 1896–1897 г. В него четем: „От училищната кондика, която едничка

е останала от тогавашната училищна архива, се вижда програмата на училището... Семинарията в 1870–1871 учебна година се състояла от пет класа, в които са се изучавали... в IV клас физика, V клас – физика, VI клас – космография... В 1872–1873 учебна година са отворили в Семинарията VI клас, в който се изучавали предметите, изложени в приложената по-горе програма.“ (18)

До скоро не бяха известни документи, които да свидетелствуват, че в Пловдивската гимназия до Освобождението е имало физически кабинет. В първия годишен отчет от 1882 г. на Пловдивската областна реална гимназия, както тя се е преименувала след Освобождението, четем: „Трябва да забележим, че в... физическата сбирка... се намират още шест къса от кабинетът, който имаше Пловдивската семинария преди войната.“ В същия отчет четем, че „по причина на бившите възстания... и последната Руско-Турска война са унищожени и загубени... доста данни... всичките книжа и сбирки по физиката и другите отрасли на науката са били или съвършено изгубени, или пак са станали несгодни“. (19) Това ни дава основание да предположим, че гимназията в Пловдив е разполагала с физически кабинет още преди Освобождението.

През този период физически теми присъствуват в училището не само в часовете по физика, но и в сказките на ученическото дружество „Напредък“. (21, 22) В началото на 70-те години на XIX век сказки в училището изнася и преподавателят по физика по това време Д. Славиди. (17)

Няма данни по какъв учебник се е извършвало обучението по физика в Пловдивската гимназия през този период. През 1874 г. излиза от печат вторият оригиналън български учебник по физика – „Ръководство към физиката“, Прага, написан от Иван Недев Гюзелев, преподавател по това време в Габровската гимназия. Този учебник намираме в каталога на ученическата библиотека. Георги Кожухаров е учит в Пловдивската „семинария“ от 1872 до 1876 г. „Всяка година, според училищния обичай, той бил награждаван с награда, та е получил книгите: „Анатомия на човеческото тяло“ от д-ра В. Берон, „Ръководство към физиката“ и „Елементарна геометрия“ от Ив. Гюзелев, и други.“ (20)

В ученическата библиотека е постъпил и издаденият на български език елементарен учебник на Д. Шуберт „Физика за главни народни училища“, Виена, 1872 г., преведен от Й. Груев. На български език е и постъпилият в ученическата библиотека учебник от А. Малинин и К. Буренин „Космография“, Търново, 1873 г., преведен от Д. Витанов. Предполагаме, че обучението по космография в Пловдивската семинария през 70-те години на XIX век се е извършвало по него.

Ученическата библиотека е притежавала две френски съчинения в областта на физиката, издадени през 1874 г., и пет съчинения, написани на руски език. Тематично те се разделят на научнопопулярни съчинения: Дж. Тиндал „Об атмосфере по отношении туманным сигналам“, Санкт-Петербург, 1875 г. и „Формы воды в виде облаков, рек, льда и ледников“, Санкт-Петербург, 1876 г.; и учебници по физика: И. Панирек „Естествознание, то есть физика и химия за началии училища“, т. I, Санкт-Петербург, 1876 г., и A. Ganot „Traité élémentaire de Physique expérimentale et appliquée et de Météorologie“, Paris, 1874. Учебникът на А. Гано е допълнен с новите идеи на вълновата оптика, електромагнетизма и 100 решени физически задачи. В каталога на ученическата библиотека намираме също сборника на А. Малинин и К. Буренин „Решение задач физики для гимназии“, Москва, 1875 г.

В учителската библиотека са постъпили преведеният на български език учебник на М. Ф. Мори „Физическа география с две карти за ветровете и морските течения“, Прага, 1873 г., и съчинението на О.М. Мори „Небесни светила“, Виена, 1875 г., преведено от Д. Витанов.

В учителската библиотека са постъпили също 32 съчинения, издадени от 1872 до 1878 г. на чужди езици. От тях 14 са на руски език, 12 — на немски, 3 — на френски, 2 — на английски и едно съчинение е написано на чешки език. Запазени са няколко учебника по физика за средните училища: S. Subic „Lehrbuch der Physik“, Buda Pest, 1874; H. Lorberg „Lehrbuch der Physik“, Leipzig, 1877; M. A. Todhunter „Natural Philosophy for Beginners“, part II, London, 1877; Б. Стюарт „Краткий учебник физики“, Санкт-Петербург, 1875 г. В двата последни учебника преподаватели от английски колежи са си поставили задачата да запознаят чита-

телите с водещите по това време идеи във физиката, като ударението в последния учебник е поставено върху енергията и закона за нейното запазване. През 1889 г. учебникът на Б. Стюарт е преведен на български език от Г. Паунчев. В ръководството за демонстрационни опити по физика на J. Frich — „Die Physicalische Technik“, Braunschweig, 1876, са описани и показани основни опити от всички дялове на физиката. Сборникът на А. Малинин „Собрание физических задач для гимназии и реальных училищ“, Москва, 1874 г. е малък по обем, но съдържа въпроси и задачи от всички раздели на физиката.

В отделна група могат да се обединят учебните помагала по астрономия, космография, метеорология и физическа география. От учителската библиотека е книгата на А. Бетхер „Начальный курс космографии“, Санкт-Петербург, 1873 г., в която са разгледани въпроси от астрономия, оптика, атмосферно електричество, кратки сведения за минералите и историята на образуването на Земята. Книгата на норвежкия метеоролог Мон „Метеорология или учение о погоде“, Санкт-Петербург, 1876 г., е практическо ръководство за физици, на които им предстои да правят редовни метеорологични измервания по тях. Запазен е учебникът на Н. Локиер „Астрономия, серия первоначальных учебников“, Санкт-Петербург, 1876 г., и съчинението на A. Guillemin „La Lune“, Paris, 1874.

От този период намираме в учителската библиотека и съчинения, написани на по-високо ниво. Запазен е университетският учебник на W. Eisenlohr „Lehrbuch der Physik“, Stuttgart, 1876, който съдържа всички раздели на физиката. От професора в Мюнхенския университет F. Narr е съчинението „Einleitung in die Theoretische Mechanik“, Leipzig, 1875. Върху законите на хидростатиката и работата на хидравличните машини е книгата на M. Phillips „Cours D'Hydraulique et D'Hydrostatique“, Paris, 1875.

От този период са научнопопулярните съчинения на Дж. Тиндал и А. Хумболт, постъпили в учителската библиотека. От Тиндал са книгите: „О свете и електричестве“, Санкт-Петербург, 1873 г.; „Вода в виде облачков и рек, льда и глетчеров“, Киев, 1874 г.; „Der Schall“, Braunschweig, 1874; „Die Wärme betrachtet als eine Art

Der Bewegung, Braunschweig, 1875; „Речи и статьи“, Москва, 1875 г.; „Успехи знания“, Санкт-Петербург, 1875 г.; „Очерки из естественных наук. Лекции и статьи“, Санкт-Петербург, 1876 г.; „Свет“, Санкт-Петербург, 1877 г. Запазено е петтомното съчинение на немския естествоизпитател А. Humboldt „Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung“, I—V band, Stuttgart, 1877. В него авторът създава всеобхватна научнообоснована физическа картина за строежа на света. Със своето емпирико-критическо световиждане авторът се противопоставя на библейския мит за божествения произход на света. (23).

Заключение: В настоящата работа за пръв път е направено проучване на обучението по физика в Пловдивското българско класно училище „Св. Кирил и Методий“, което през тази година навършва 120 години от обявяването му за гимназия. От 1850 до 1872 г., като се изключат няколкото години, когато Т. Бурмов е преподавал физика в Габровското училище, това е единственото училище, в което се е изучавал систематично пълен курс по физика. Въпреки че материалите, които съществуват, са твърде малко, могат да се направят някои важни изводи. Обучението по физика може да се раздели на три периода. През първия период — от 1850 до 1860 г., изучаването на физиката се извършва главно по програма, подобна на тази в руските гимназии и по учебника на Н. Геров, написан по тази програма. През втория период — 1860 до 1872 г., се чувствува силно френско влияние в обучението по физика. Продукт на това влияние става И. Груев и то довежда в края на периода до превеждането на учебника по физика на А. Гано и издаването му на български език през 1869 г. През третия период — от 1872 до 1878 г., макар за него да има най-малко материали, са характерни следните особености: увеличава се доставката на чуждестранна литература не само от Русия и Франция, но и от други страни — Германия, Чехия, Англия. Създава се кабинет по физика. Активизира се самостоятелната дейност на учениците по физика чрез четенето на научнопопулярни книги и изнасянето на доклади.

Литература:

1. НБКМ, БИА, ф. 22 (Н. Геров), а. е. 595, л. 10.
2. И. Михневич — Исторический обзор сорокалетия Ришелевского лицея с 1817 до 1857 год., Одесса, 1857.
3. НБКМ, БИА, ф. 22, а. е. 2, л. 22 и 23.
4. Н. Г. Еничев — Възпоминания и бележки, ДП, София, 1906, стр. 11 и 12.
5. НБКМ, БИА, ф. 22, а. е. 596, л. 16.
6. НБКМ, БИА, ф. 22, а. е. 596, л. 54.
7. Из архивата на Найден Геров, част II — Кореспонденция с частни лица М-Я, изд. БАН, София, 1914, стр. 28.
8. М. Борисов и др. Основоположници на обучението по физика в България, изд. „Народна просвета“, София, 1988.
9. Н. Генчев — Възрожденският Пловдив (Принос в българското духовно възраждане), изд. „Хр. Г. Данов“, Пловдив, 1981.
10. Из архивата на Найден Геров, част I — Кореспонденция с частни лица А—Л, изд. БАН, София, 1911, стр. 368.
11. Н. Еничев — Някои въспоминания от моето ученичество, София, 1899, стр. 7.
12. И. Е. Гешов — Спомени из години на борби и победи, София, 1916, стр. 10.
13. Г. А. Миндов — По случай 33-годишнината от основаването на ученическата библиотека, В: Отчет на Пловдивската държавна мъжка гимназия „Александър I“ за 1903—1904 г., Пловдив, 1904.
14. Документи за българската история, т. I, ДП, София, 1931, стр. 328.
15. М. С. Хотински — Предговор, В: П. С. Лаплас, Изложение системы мира, Санкт-Петербург, 1861.
16. Б. Новожилов, Фарадей и его История свечи, В: М. Фарадей, История свечи, изд. „Наука“, Москва, 1980.
17. М. Маджаров — Две години в първата пловдивска семинария (Един спомен), В: Сборник в чест на митрополит Максим, София, 1931, стр. 1—17.
18. Отчет на Пловдивската мъжка държавна гимназия „Александър I“ за учебната 1896—1897 г., Пловдив, 1897, стр. 31.
19. Пръв годишен отчет на Областната реална гимназия в Пловдив за учебната 1881—1882 г., Пловдив, 1882.
20. Добри Стойнов — Д-р Георги Хр. Кожухаров, дългогодишен труженик на народната ни просвета и щедър благодетел, Пловдив, 1912, стр. 6.
21. Е. Емануилова — Ученическото дружество „Напредък“ в Пловдив В: Известия на музеите от Южна България, том VII, 1981, стр. 154.
22. Н. Жечев — Някои данни за българските ученически дружества през Възраждането, В: Известия на Института Ботев—Левски кн. 3, 1959, стр. 282—299.
23. Г. Скурла — Александър Гумбولد, изд. „Молодая гвардия“, Москва, 1985, стр. 224.